

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі зумовлює потребу в зміні його сутнісної характеристики – взаємодії викладача й студентів, що потребує іншої його організації.

Аналіз досліджень переконує, що вдосконалення вищої освіти здійснюється за такими напрямками:

- теоретичне обґрунтування культурологічного підходу до організації навчально-виховного процесу у вищій школі, визначення потенційних можливостей освітнього процесу у формуванні педагогічної культури фахівця (В. Гриньова, Г. Звездунова, Т. Кригіна, М. Рудь);

- уточнення суті професійно-педагогічної спрямованості, професійно-педагогічної успішності, готовності педагога до інноваційної діяльності (І. Алексеєнко, Є. Єрофєєва, Е. Фірстова та ін.);

- визначення психолого-педагогічних умов становлення особистісно-професійної індивідуальності майбутнього вчителя (Н. Борисенко, С. Гільманов, В. Тартинських, А. Трещев, Ю. Хлопков та ін.).

Однак, як показав аналіз праць науковців, не розглядається повною мірою проблема педагогічної взаємодії між викладачами та студентами у вищих навчальних закладах, що має бути закладено в основу особистісно орієнтованого навчання при підготовці майбутніх фахівців.

Мета статті – проаналізувати сутність поняття “педагогічна взаємодія”.

У зв’язку із цим актуальним стає розгляд особливостей організації взаємодії викладача й студентів в умовах змін освітнього процесу вищого навчального закладу. Насамперед, звернемося до поняття “взаємодія”.

У науковій літературі запропоновано велику кількість визначень цього поняття. Більш загальний характер мають визначення філософської й соціологічної спрямованості.

Взаємодія як філософська категорія відображає досить широке коло процесів навколишньої дійсності, за допомогою яких реалізуються причинно-наслідкові зв’язки на всіх рівнях розвитку матерії, відбувається обмін між сторонами, що взаємодіють, їхня взаємна зміна [1]. У кожному певний відрізок часу характер цих процесів не залишається незмінним і набуває форми то сприяння (співробітництва), то протидії (боротьби), які виступають у єдності й взаємозумовленості. Взаємодія являє собою вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв’язку. Відносини розглядаються як передумова, умова й результат взаємодії.

У найбільш широкому значенні взаємодія людини з іншими людьми – це особливий тип зв’язку, відносин, що передбачає взаємні впливи сторін, взаємні впливи й зміни. Особа відокремлює своє “Я” від інших, щоб потім сполучати його з іншими “Я”, але вже на більш високому якіс-

ному рівні. У результаті такого становлення вона формується як суб'єкт, але не перестає при цьому бути об'єктом.

Виявлено, що взаємодія з педагогами як цілеспрямоване, спеціально організоване, найбільш систематичне може істотно впливати на ставлення учнів до людей, життя, діяльності, себе. Взаємодія впливає на педагогів, учнів у міру їх власної особистісної активності. У свою чергу, особистісна активність виявляється тоді, коли у взаємодії знаходять своє відбиття інтереси, потреби, очікування осіб, які взаємодіють, тобто коли взаємодія конструюється й організується як актуальне, своєчасне та особистісно значуще для тих, хто взаємодіє.

Аналіз праць, присвячених різним аспектам взаємодії викладача й студентів (Г. Акопов, Н. Крилова, В. Ляудис, В. Кан-Калик та ін.) показав, що специфічність вищої школи в питанні взаємодії викладачів і студентів полягає в тому, що протиставлення в навчанні суб'єкта знання (хто вчить) і суб'єкта незнання (того, кого навчають), що є природним і позитивним для дитячого віку, не придатне для тих вікових періодів, коли людина виявляється особливо чутливою до оцінювання своїх можливостей, зокрема, професійних. У ВНЗ чинник "свідомість" того, кого навчають, зрозумілий, природний у школі, все частіше сполучається із чинником співробітництва того, хто навчає, і хто навчається.

У сучасних умовах взаємодія викладача й студентів повинна бути зорієнтована на побудову суб'єкт-суб'єктних відносин. Це можливо у випадку переходу до діалогічного спілкування, заснованого на емоційній відкритості, довірі, прийнятті іншого як цінності у свій внутрішній світ.

Педагогічна взаємодія викладача з групою студентів має певні часові рамки, вона обмежена тривалістю навчального заняття, плануючи яке, педагог визначає майбутнє навчання зі студентами.

Педагогічна взаємодія – це певною мірою змушене спілкування і для педагога, і для студентів. Викладач не вибирає собі студентів, а працює з тими, хто вступив до вищого навчального закладу. Аналогічно й студенти не мають можливості вибирати собі викладачів. Отже, педагог і студент просто "приречені" на спілкування. Студент живе своїм звичайним і природним життям, практично не відповідає за характер спілкування з педагогом і його результати. Викладач, на відміну від студента, працює, а спілкування – це істотна складова його професіоналізму.

На думку В.А. Кан-Каліка, педагог повинен бути ініціатором, лідером в управлінні спілкуванням і в цілому навчально-виховним процесом. Для цього вчений радить звернути увагу на оперативність початку контакту, формування почуття "ми", введення особистісних аспектів у взаємодію з тими, кого навчають, демонстрацію власного розташування до групи тих, кого навчають, показ яскравих цілей діяльності, передачу тим, кого навчають, розуміння викладачем їхнього внутрішнього стану, організацію контакту з усією групою в цілому, зміну негативних стереотипів щодо окремих учнів.

Проблема організації педагогічної взаємодії набуває особливої актуальності в сучасних умовах інноваційних змін, коли все частіше постає питання про нові методологічні, концептуальні положення й стратегії освіти, які забезпечували б рух у бік гуманізації освіти. Стає очевидним, що без заміщення однобічного впливу на учнів, що використовується в авторитарній педагогіці, взаємодією рівноправних суб'єктів навчання неможлива реалізація гуманістичної парадигми в освіті. Так, Ю. Сенько підкреслює, що необхідно радикальне відновлення, насамперед, у логіку навчального процесу. Навчальний предмет, на його думку, не мета, але привід і умова взаємодії безпосередніх учасників педагогічного процесу.

Спілкування – це суб'єкт-суб'єктна взаємодія й, на думку М. Кагана, є такою лише доти, поки суб'єкт зберігає свою суб'єктивність у взаєминах з іншими суб'єктами, а останні орієнтуються на свого партнера як на партнера по спільній діяльності, тобто як на суб'єкта, а не як на об'єкт. Цим спілкування як специфічний вид людської діяльності відрізняється від різного роду дій і операцій, проведених суб'єктом з об'єктом, а також від комунікації, де інформація передається від відправника до одержувача [2].

М. Каган розуміє спілкування як взаємодію суб'єктів. У ролі суб'єкта може виступати як окрема особистість, так і соціальна група, тому спілкування, на думку вченого, необхідно розглядати як взаємодію всіляких суб'єктів. М. Каган виділяє чотири основних види спілкування: спілкування з реальним партнером, спілкування з ілюзорним партнером, спілкування з партнером, якого уявляють, спілкування партнерів, які є уявними. А. Лобанов виділяє три аспекти спілкування, які дають змогу більш чітко структурувати цей процес:

- комунікативний, що включає обмін інформацією;
- інтерактивний, що передбачає організацію взаємодії;
- перцептивний процес, сприйняття й формування образу іншої людини й установлення взаємодії.

Між партнерами по спілкуванню завжди існують певні взаємини. У певний момент в осіб, які спілкуються, з'являється певна потреба як “передумова всякої діяльності” [3].

Ця потреба пов'язана з тією або іншою стороною життєдіяльності людини як індивіда, як суб'єкта будь-якої діяльності і як особистості. Оскільки спілкування діалогічне за своєю природою, у кожному з його актів беруть участь дві сторони. На основі інтерпретації інформації змінюються взаємини сторін, що спілкуються, тобто предмет спілкування.

Змінені взаємини мотивують людей до подальшого спілкування, тому що з'являються нові незадоволені потреби. Акти спілкування змінюватимуть один одного, поки потреба не буде задоволена, або спілкування не буде перервано з будь-якої іншої причини.

Мета спілкування – це те, заради чого в людини виникає цей вид активності, а саме: навчання й виховання, узгодження дій у спільній діяльності, встановлення взаємин тощо. Мета людського спілкування – задоволення не тільки біологічних потреб, а й багатьох інших: соціальних, культур-

них, пізнавальних, творчих, потреб інтелектуального росту, морального й професійного розвитку тощо. Досягнення цілей спілкування сприяє задоволенню біологічних і соціальних потреб людини.

Зміст спілкування – це інформація, передана при контактах людей: знання про світ, набутий досвід, навички, уміння. Це можуть бути відомості про внутрішній мотиваційний стан, про наявні потреби й розрахунок на участь партнера в їхньому задоволенні. Спілкування багатопредметне й різноманітне за своїм внутрішнім змістом. Пізнати можна, лише аналізуючи предмет спілкування, – те, із приводу чого воно відбувається.

Р. Немов констатує, що змістовна сторона спілкування може бути подана як сукупність матеріальної, когнітивної, кондиційної, мотиваційної й діяльнісної складових:

- при матеріальному спілкуванні люди обмінюються предметами й продуктами діяльності, які слугують засобом задоволення їхніх потреб і умовою їхнього індивідуального розвитку;

- при когнітивному спілкуванні відбувається обмін знаннями, навичками, уміннями. Це важливий чинник інтелектуального розвитку й формування наукового світогляду;

- під кондиційним спілкуванням розуміється взаємний вплив людей, що розраховано на те, щоб привести одне одного в певний фізичний або психічний стан. Таке спілкування створює стан психологічної готовності до навчання, формулює установки для оптимізації інших видів спілкування й тим самим сприяє інтелектуальному та особистісному розвитку людини;

- при мотиваційному спілкуванні здійснюється передача одне одному спонукань, установок, готовності до дій у певному напрямі, що приводить до формування установок до дій, актуалізації потреб. Виступаючи джерелом додаткової енергії, мотиваційне спілкування дає змогу набути нових інтересів, мотивів й цілей діяльності;

- діяльнісне спілкування пов'язане з різними видами трудової, пізнавальної або навчальної діяльності й слугує способом передачі інформації, розширює кругозір, розвиває здібності людини. У процесі такого спілкування здійснюється міжособистісний обмін діями, операціями, навичками й уміннями, що збагачує та вдосконалює діяльність людини [4].

Аналіз сучасних педагогічних досліджень дав нам змогу зробити висновки про актуальність проблеми організації взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах вищого навчального закладу.

Підходи до розуміння організації взаємодії викладачів і студентів нами розглянуто на основах концепції розвивальної взаємодії (Н. Радіонова) [8]. Відповідно до цієї концепції, взаємодія суб'єктів освітнього процесу – це явище багатоаспектне:

- соціальне – характеризується реалізацією об'єктивно існуючих зв'язків педагогів і учнів з навколишнім світом, один з одним;

- психологічне – характеризується процесами взаєморозуміння, співпереживання, співучасті;

– педагогічне – процеси, що спеціально організовані, суспільно значущі, цілеспрямовані, у результаті яких позитивно перетворюються учасники взаємодії, процес та умови його “розгортання”.

Взаємодія суб’єктів освітнього процесу може бути подана як цілісна, відкрита система, що розвивається та має внутрішню й зовнішню структуру, зв’язки, функції та за певних умов стає розвивальною стосовно всіх учасників взаємодії. Ця система містить у собі суб’єктний, змістовно-цільовий, організаційний і результативний компоненти. Її відкритість забезпечується зв’язками з іншими системами: педагогічними, соціальними. Взаємодія як цілісність виконує перетворювальні, пізнавальні, ціннісно-орієнтаційні й комунікативні функції.

Взаємодія суб’єктів освітнього процесу являє собою одночасно:

1) особливий тип зв’язків, відносин, що характеризує процеси взаємного впливу й зміни педагогів і учнів (суб’єктно-суб’єктний, “на рівних”; суб’єктно-об’єктний, “керівництво”; становище педагогів і учнів як того, хто веде, і того, кого ведуть);

2) процес їх діяльнісного й особистісного “обміну”, у результаті чого відбувається взаємне збагачення та перетворення педагогів і учнів (практичний “обмін” охоплює реальні дії педагогів і учнів; духовно-інформаційний – обмін ідеями, думками, почуттями, інтересами тощо, всім тим, що є надбанням внутрішнього світу осіб, які взаємодіють), тобто це зміст взаємодії;

3) специфічну форму організації їхньої діяльності, що передбачає об’єднання зусиль у впливі на загальний предмет діяльності. При цьому спілкування є не тільки атрибутом, необхідною стороною діяльності, а й способом реалізації потреби суб’єктів одне в одному. Таким чином, можна виділити такі способи обміну: взаємозалежна діяльність, спільна діяльність, функціонально-рольове й міжособистісне спілкування. Модель взаємодії характеризується трьома параметрами:

- тип взаємозв’язку;
- зміст обміну;
- спосіб обміну.

Висновки. Таким чином, взаємодія суб’єктів освітнього процесу – це цілісність, що виступає одночасно як єдність протилежних типів взаємозв’язку (суб’єкт-суб’єктного, суб’єкт-об’єктного), протилежних типів змісту обміну (духовних і практичного), протилежних способів обміну (діяльності й спілкування). Кожна з “площин” розгляду взаємодії (тип взаємозв’язку, зміст обміну, спосіб обміну) задає певний простір для відповідних протилежностей, а перетинання площин – простір можливостей для взаємодії суб’єктів освітнього процесу. У цьому просторі можливі різні варіанти взаємодії, кожний з яких характеризується своїм особливим сполученням змісту обміну, способу обміну і типу взаємозв’язку.

Вважаємо за необхідне провести спеціальне дослідження з метою виявити особливості взаємодії між викладачами та студентами в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – 453 с.
2. Суртаева Н.Н. Нетрадиционные педагогические технологии / Н.Н. Суртаева. – Москва ; Омск, 1997. – 25 с.
3. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 117 с.
4. Немов Р.С. Социально-психологические основы эффективности групповой деятельности : дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / Р.С. Немов. – М., 1982. – 365 с.
5. Практическая психология для преподавателей. – М. : Филинь, 1997. – 328 с.
6. Краевский В.В. Методология педагогического исследования / В.В. Краевский. – Самара, 1994. – 147 с.
7. Коротаева Е.В. Вопросы теории и практики педагогики взаимодействия / Е.В. Коротаева. – Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2000. – 115 с.
8. Батракова И.С. Проектирование педагогических дисциплин в содержании высшего педагогического образования / И.С. Батракова, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицина // Педагогика в вузе как учебный предмет. – СПб. : Изд-во РПГУ им. А.И. Герцена, 2001. – С. 7–22.

ЛЮБЧЕНКО О.В.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНО-ДИСКУСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Соціально-економічні перетворення в Україні, орієнтація її на інтеграцію з європейськими країнами та інтернаціональний характер ділових відносин у різних сферах діяльності людини визначили принципово нові пріоритети розвитку системи освіти і вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Національній доктрині розвитку освіти наголошено на необхідності забезпечення високої якості професійної освіти, конкурентоспроможності та мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці. Виникає необхідність пошуку нових моделей і підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема, економічного профілю, від якості знань і умінь яких значною мірою залежить економічний розвиток нашої країни. За таких умов переосмислення змісту, форм і методів професійної підготовки фахівців економічного профілю, спрямування її на врахування сучасних соціально-економічних реалій має важливе загальнодержавне значення. Без реалізації в навчальному процесі вищої школи діалогічно-дискусійних технологій досягти зазначеного не можливо.

Наукові дослідження проблем діалогу та діалогічності надзвичайно різноаспектні. Можливості діалогу як форми спілкування, стилю взаємодії, засобу взаємовпливу та взаєморозуміння висвітлюють Г. Балл, І. Зязюн, Л. Крамущенко, С. Макаренко, В. Ляудіс, Г. Сагач, В. Семиченко, Т. Шепеленко та ін. Психологічні аспекти діалогічної взаємодії розкривають О. Бодальов, А. Добрович, О. Ковальов та ін. Рефлексивні можливості діалогу в становленні особистості розкрито Ю. Кулюткіним, Г. Сухобською, С. Степановим та ін. Проте, не зважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених діалогі-